

ІНСТРУМЕНТИ ОБМЕЖЕННЯ ПЕРЕТИНУ КОРДОНІВ ЗА УМОВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ

Юрій Марусик

Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: 0000-0001-5524-0122

yuriy_m@outlook.com

(стаття надійшла до редколегії – 18.10.2018 р., прийнята до друку – 14.11.2018 р.)

© Марусик Ю., 2018

Метою дослідження є аналіз структури, ефективності та суспільно-політичного значення інструментів обмеження перетину кордонів у контексті Європейської міграційної кризи.

Встановлено історичні витоки кризових явищ у сфері міграції до країн Європи. Виявлено найпроблемніші аспекти міграційних процесів, що призводять до посилення антиімміграційних настроїв. Систематизовано способи взаємодії із визначеними типами міграції та визначено роль інструментів обмеження перетину кордонів. Визначено спільні та відмінні інструменти, що можуть бути спрямовані на вимушених чи нерегульованих мігрантів. Проаналізовано різні підходи до взаємодії із відповідними типами міграції – від легалізації мігрантів до побудови стін. В той час як легалізація нерегульованих мігрантів та надання статусу біженця (чи аналогічного захисту) призводить до збільшення мотивації наступних хвиль мігрантів, наслідками посилення інституційних обмежень може стати зниження частки санкціонованої державою імміграції та формування складніших способів обходу законодавства у сфері міграції. Визначено, що пропоновані заходи щодо міграції є логічним продовженням ідей, які складають політичні доктрини політичних партій. Партії крайньоправого спектру, які традиційно критично ставляться до міграції, пропонують заходи для її обмеження та активно порушують відповідну проблематику під час виборчих кампаній. Водночас партії лівого та центристського спрямування схильні до більш поміркованих заходів, а в електоральних кампаніях уникають міграційної проблематики. Визначено, що побудова спеціальних стін на кордонах стримує рух мігрантів лише локально, але виконує значно важливішу символічну функцію корисну для політичних сил правого спрямування.

Ключові слова: міграція, нерегульована міграція, вимушена міграція, кордони.

INSTRUMENTS FOR BORDER CROSSING LIMITATIONS IN THE CIRCUMSTANCES OF EUROPEAN MIGRATION CRISIS

Yurii Marusyk

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0001-5524-0122

yuriy_m@outlook.com

The purpose of the study is to analyze the structure, efficiency and social and political importance of border-crossing instruments in the context of the European migrant crisis.

The article identifies the historical origins of crisis phenomena in the field of migration to European countries. The most problematic aspects of migration processes are distinguished, those leading to strengthening anti-immigration moods. The ways of interaction with certain types of migration are systematized, and the role of border restrictions tools is defined. Common and distinct tools that can be targeted at forced or unregulated migrants are described. Different approaches to interaction with the corresponding types of migration from the legalization of migrants to the construction of walls are analyzed. While the legalization of unregulated migrants and the granting of refugee status (or similar protection) leads to an increase in the motivation of the next wave of migrants, the consequences of strengthening institutional constraints may be the reduction of the share of state-authorized immigration and the formation of more complex ways to circumvent migration legislation. The proposed measures on migration are determined to be a logical continuation of ideas that form political doctrines of political parties. The extreme right-wing parties, which are traditionally critical of migration, propose

measures to limit it and actively raise relevant issues during election campaigns. At the same time, left and centrist parties tend to be more moderate, and in their electoral campaigns, migratory issues are avoided. It is also demonstrated that construction of specific walls at the borders restrains the movement of migrants only locally, but performs a much more important symbolic function useful for political forces of right direction.

Keywords: *migration, irregular migration, forced migration, borders.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Починаючи із 90-х років минулого століття, паралельно з процесом поглиблення євроінтеграції, спостерігалось поступове посилення антиімміграційних настроїв у Європі. Після кожної пережитої кризи загострювались проблеми у сфері міграції. З часом ця тематика збільшувала вплив на електоральні процеси і політику загалом. В таких обставинах зростає актуальність розроблення та імплементації механізмів обмеження перетину кордонів та політики щодо небажаних мігрантів.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематику міграційних потоків, до яких була залучена Європа, висвітлюють у своїх роботах Д. Массей [Массей 2002], Л. Н. Гарас [Гарас 2013], П. Коннор [Коннор 2017] та ін. Тематику антиімміграційних настроїв у Європі досліджують: А. С. Романюк [Романюк 2007], С. Осборн [Osborne 2016]. Питання обмеження перетину кордонів досліджували Р. Джонс [Джонс 2016], М. Дір [Дір 2013]. Беручи до уваги динаміку міграційних процесів та наявність невирішених проблем, що виникли внаслідок Європейської міграційної кризи, виправданим є подальший аналіз цієї проблематики.

Цілі статті. Оцінити хід формування антиімміграційних настроїв у європейських країнах, розкрити його причини та місце в європейській політиці. Охарактеризувати способи та основні інструменти взаємодії із найбільш проблемними типами міграції. Дослідити сутнісні характеристики інструментів обмеження перетину кордонів в умовах Європейської міграційної кризи.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок того, що у другій половині XX ст. демографічні показники європейських країн не відповідали потребам післявоєнної відбудови та запитам економіки, у більшості країн Заходу міграція починає масово використовуватись як вирішення цих проблем.

Внаслідок неврегульованості низки питань у період розпаду колоніальних імперій, післявоєнної перебудови та економічного буму до 1973 р. у Європі десятки років формувался комплекс проблем, пов'язаних з міграцією. Складність подальшого регулювання імміграції пояснюється формуванням

власної інфраструктури та внутрішньою інерцією цього процесу [Массей 2002: 172]. Внаслідок сучасного типу відтворення сьогодні в європейських країнах існує нестача трудових ресурсів, яку долають з допомогою міграції. Потреба в іммігрантах зберігається, але більшість із них не мають відповідної кваліфікації, а також суттєво відрізняються культурою та традиціями [Романюк 2007: 76]. Тобто, іммігранти залишаються потрібними для економік європейських країн, але їхня присутність створює підґрунтя для конфліктів.

Однією з найпроблемніших є неврегульована міграція. Відповідно до підходу, який поступово стає все поширенішим, зокрема, внаслідок активного використання у офіційних документах та звітах ООН [United Nations 2011] і МОМ [Міжнародна організація з міграції 2015], неврегульованою визначають міграцію, що відбувається з порушеннями норм, які регламентують мобільність, перебування чи працевлаштування мігранта. Проаналізувавши згадані документи, можна зауважити і важливість динаміки статусу мігранта, адже він може змінюватись відповідно до активності різних сторін – неврегульований мігрант може набути врегульованого статусу і навпаки, врегульований мігрант може втратити свій статус. Таким чином, неврегульованим є мігрант у будь якій з таких ситуацій:

- несанкціонований перетин кордону (за допомогою фальшивих чи недійсних документів чи без них, поза спеціальними пунктами пропуску);
- продовження перебування на території держави після закінчення дозволеного строку і без його подовження;
- працевлаштування без офіційного дозволу.

Неврегульована міграція залишається одним з найпроблемніших аспектів міграційних процесів. Важливою сутнісною ознакою неврегульованої міграції є її некерованість та принципова неможливість фіксації її обсягів та структури. Неврегульовані мігранти схильні до роботи на будь-яких умовах, а згодом перетворюються на дискриміновану та стигматизовану меншість. У таких умовах у суспільстві посилюються протестні, і зокрема, екстремістські ідеї та етнічна злочинність [Гарас 2013: 26].

Ще однією темою, що стала критично важливою у сприйнятті міграції та виробленні політики щодо різних її проявів є вимушена міграція. У цьому контексті ключовими є поняття «шукач

притулку» та біженець. Під поняттям «шукач притулку» розуміється особа, яка шукає міжнародного захисту, але її заява ще не була розглянута, або в результаті розгляду була отримана відмова [Aspinall, Watters 2010]. Водночас біженцем вважається мігрант, що вже отримав захист [Phillips 2011: 2]. Європейська міграційна криза пов'язана саме з неочікувано масовим напливом шукачів притулку. Критичною є саме невизначеність майбутнього шукача притулку, внаслідок якої неможливо говорити про його інтеграцію та позитивне сприйняття у суспільстві. Станом на 2018 р., половина вимушених мігрантів, що знаходяться у Європі, залишаються без визнання біженцем або аналогічного тимчасового чи додаткового статусу [Connor 2017], а тому сьогодні у Європі перебуває близько мільйона шукачів притулку, які не можуть бути повноцінно інтегровані.

З огляду на невирішеність питання неврегульованої міграції та масовість потоку шукачів притулку під час Європейської міграційної кризи, що наклались на попередні проблеми, актуальним стало питання обмеження перетину кордонів.

Неврегульована і вимушена міграція, попри певний зв'язок, кардинально відрізняються і потребують різних підходів. Але у політичній риториці та медіа вони часто поєднуються, а у практичній політиці спостерігаємо певні інструменти спрямовані на ці два типи міграції водночас.

Розглянувши такі інструменти, їх можна умовно розподілити на:

- інституційні інструменти, що покликані як не допустити проникнення небажаних мігрантів на територію держави, так і впорядкувати роботу із тими, хто уже перетнув кордон;
- інструменти фізичного обмеження міграції.

Сучасні держави сформували набір різноманітних інституційних інструментів для роботи із неврегульованою та вимушеною міграцією. Досить поширеним підходом до вирішення проблеми неврегульованої міграції стала легалізація. Така політика дає можливість колишнім порушникам міграційного законодавства отримати право на проживання в країні перебування. Це шлях поступової інтеграції тих іммігрантів, які уже перебувають на території країни, який і він може передбачати навіть надання громадянства. Однак, дослідження результатів впровадження такого підходу у США показують що, незважаючи на зменшення кількості порушників, житла мігрантів, які змогли легалізуватись, стають притулками для нових неврегульованих мігрантів, та посилюється потік мігрантів (як врегульованих, так і неврегульованих), для возз'єднання сімей [Римаренко 2007].

Протягом останніх десятиліть ця проблематика стала вагомою частиною суспільно-політичних та світоглядних дискусій, зокрема в межах передвиборчих кампаній. Найпоследовнішими прихильниками поширення практики легалізації та інших «м'яких» підходів до вирішення питань у сфері міграції найчастіше є політичні сили та політики центристського та лівого спрямування. Аргументами є дотримання як загальних принципів гуманності, так і конкретні зобов'язання, що взяли на себе більшість сучасних держав у XX та XXI ст. [Meduza 2016]. Дискусія навколо цієї проблематики проходить стосовно двох питань: чи потрібна легалізація і якими мають бути її масштаби.

Протилежною за своєю сутністю є система законодавчих обмежень стосовно міграції. До неї належать: нормативна база, що регламентує візи, міграційні квоти, тимчасові обмеження, повернення небажаних мігрантів заборони на в'їзд, дозволи на в'їзд, роботу та ін. Окремо варто виділити такі механізми як видворення, депортація і реадмісія, що її застосовують органи державної влади. Розростання системи цих механізмів призводить до створення бар'єрів для неврегульованих мігрантів. Внаслідок цього ускладняється врегульована міграція та може посилюватись мотивація до мобільності з порушенням закону. Приклад країн ЄС показує, що впровадження та посилення обмежень, які заторкують і врегульовану міграцію, призводить до зростання потоку неврегульованих мігрантів [Зв'яздняя, 2012: 132].

Впровадження та посилення таких підходів у політиці щодо мігрантів (зокрема – неврегульованих) найпоследовніше відстоюють політичні сили, що тяжіють до правого спектру. В цьому контексті міграцію, що здійснюється з порушенням законодавства продовжують традиційно називати нелегальною, тим самим наголошуючи на її зв'язку з іншими типами злочинності [Promises Kept 2018].

У сфері вимушеної міграції застосовують свій набір заходів, але спостерігаються і спільні інструменти. Після опрацювання заяв шукачів притулку вони можуть отримати статус біженця чи інший аналогічний захист. Водночас небажані мігранти, що не можуть довести право на притулок саме у тій країні, де розглядається заява, чекає відмова у відповідному статусі. Після цього застосовують уже згадані інструменти: видворення, депортація та реадмісія. Але відмова шукачам притулку має свої недоліки. Насамперед це неможливість масового виселення (кожен випадок розглядають індивідуально) та нестача коштів для переселення. Крім цього, таким діям перешкоджає протидія неурядових, міжнародних і наднаціональних організацій [Delacr'etaz, Kominers & Teytelboym 2016].

Коли шукач притулку отримує потрібний йому статус, держава надає мігранту відповідний захист. Реалізація наступних етапів інтеграції мігранта впливає обмеженість ресурсів інститутів, що реалізують відповідні функції (у кожному випадку це різний набір державних, недержавних чи міжнародних організацій) [Delacr'etaz, Kominers & Teytelboym 2016]. Крім цього, суттєвою перепорою розселенню може бути і протидія розселенню місцевих жителів.

Для протидії як неврегульованій, так і вимушеній використовують і фізичне обмеження руху. Починаючи з кінця XX ст., окрім звичного облаштування кордонів, стає все поширеніша практика будівництва спеціальних стін, парканів та інших технічно облаштованих способів обмеження перетину кордонів. Плани побудови таких стін поступово стають більш звичними елементами передвиборчих програм [Promises Kept 2018] та все частіше втілюються на практиці [Гайнріх 2015].

Після закінчення “холодної війни” та руйнування одного з її символів – Берлінської стіни здавалось, що такі конструкції мали б виконувати лише роль символів минулого. Але протягом кількох останніх десятиліть їхня кількість постійно зростала. Особливо помітним цей процес став після терористичних актів 11 вересня 2001 року, коли саме до мігрантів була привернута особлива увага силових структур держав Північної Америки та Європи [Schmid 2016].

Якщо станом на кінець XX ст. конструкцій було п'ятнадцять, то у 2015 р. їх стало уже близько сімдесяти [Jones 2016]. Однак американський вчений Р. Джонс переконує, що побудова цих стін лише локально скорочує небажану міграцію та призводить до зростання на інших напрямках, що захищені менш надійно [Jones 2016]. Крім цього, зростає рівень смертності серед мігрантів, адже найбезпечніші та найпростіші шляхи, що використовувались раніше, заблоковані відповідними конструкціями. Тому іммігранти вибирають небезпечніші маршрути, щоб досягти місця призначення. Водночас, як посилюється кордон на суші, зростає кількість мігрантів, які намагаються проникнути на територію потрібних держав через море. Так, саме це стало причиною двократного зростання кількості неврегульованих мігрантів, що прибули морським шляхом до Сан-Дієго [Dear 2013]. Також ці стіни не гарантують абсолютну неможливість проходження мігрантів. За потреби порушники поступово вчаться долати такі перешкоди і знаходять можливості проходження над стінами чи під ними. Будівництво стін дає можливість скоротити потік мігрантів на місцевому

рівні, шляхом ускладнення пересування і переспрямування потоків на інших напрямках, що не настільки надійно захищені. Наприклад, загородження, що були побудовані на шляху Балканського маршруту шукачів притулку, не змогло повністю зупинити потік мігрантів до Європейського Союзу, а переспрямувало їх в інші регіони [Дубенський 2016]. Таким чином, уряд вирішив власну проблему на рівні своєї ділянки кордону, однак для ЄС та сусідніх регіонів потік нових шукачів притулку залишився актуальним викликом.

Тобто, попри застосування таких ефективних інструментів, потоки мігрантів перетинають державні кордони без дозволу. З погляду американського дослідника Р. Джонса, це зумовлено неможливістю розбудови цілісної системи споруджень протягом усієї протяжності кордонів та охорони цих усіх цих конструкцій, а також можливістю перетнути кордон законно з метою подальшого порушення міграційного законодавства [Jones 2016]. Таким чином, ці конструкції виконують свою задекларовану функцію лише на локальному рівні, та найціннішими вони є у ролі символу дієвої роботи відповідних політичних сил у сфері протидії небажаній міграції. Тому основною метою побудови таких конструкцій є саме отримання політичної вигоди, зокрема, в ході електоральної боротьби, і саме тому уряди продовжують та будуть продовжувати будувати стіни, а опозиційні сили пропонуватимуть такі плани поки зможуть розраховувати на політичний та електоральний успіх. Зважаючи на посилення антиімміграційних настроїв у багатьох країнах [Osborne 2016], можна чекати на зростання частоти використання побудови стін як частини електоральних кампаній, так і під час здійснення відповідних заходів урядами.

Висновки. Отже, сучасні міграційні процеси – це комплекс неоднозначних можливостей та викликів для суспільств. Міграція спричиняє зміни, які можна трактувати як позитивно, так і негативно. Тому й ставлення до міграції та мігрантів неоднозначне. Неоднозначне ставлення до міграції загалом сьогодні доповнюється невирішеністю проблеми неврегульованої міграції та неготовністю до хвилі шукачів притулку, що призвела до Європейської міграційної кризи. Сьогодні кожна держава має свій набір інструментів, що дає змогу обмежувати небажані перетини власних кордонів. Серед них є як інституційні інструменти, що покликані обмежувати проникнення мігрантів на територію держави, та впорядкувати роботу із тими, хто перетнув кордон, так і інструменти фізичного обмеження міграції.

Підходи, які застосовують стосовно неврегульованої та вимушеної міграції, мають суттєві недоліки, що посилює політичну дискусію та суспільну думку на цю тему. Невирішеним залишається питання протидії неврегульованій міграції. Політичні сили протилежного політичного спектру пропонують різні підходи до вирішення цієї проблеми. Але якщо посилення обмежень для мігрантів, на яких налягають права, призводять до зростання мотивації потенційних врегульованих мігрантів до порушень ускладненого законодавства у відповідній сфері, то легалізація збільшує шанси на законне перебування колишніх неврегульованих мігрантів, що теж може негативно вплинути на структуру міграційних потоків. Актуальним залишається завдання формування збалансованої політики, яка б враховувала потреби усіх зацікавлених сторін і у сфері вимушеної міграції. В умовах кризи, невирішеність низки питань у сфері міграції призводить до подальшого поширення планів побудови спеціальних стін для фізичного обмеження руху мігрантів та їхньої реалізації. Але незважаючи на позиціонування цих конструкцій, їхня ефективність у обмеженні перетину кордонів суттєво перебільшена. Попри зрозумілість та ефективність стін як перепони на шляху мігрантів, насамперед, вони виконують символічну функцію. Стіни – це частина електоральної боротьби, інструмент ширшої внутрішньої і зовнішньої політики. Тому, зважаючи на комплекс невирішених проблем у сфері міграції, можна очікувати продовження тенденції до збільшення кількості таких споруд.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Гайнріх, Д. (2015). Сила і безпорадність мурів. *Deutsche Welle*. Отримано з <http://dw.com/p/1H26Y>
- Гарас, Л. (2013). Тенденции и социально-экономические последствия нелегальной миграции в Украине. *Вісник СевНТУ*, 141, 25–30. Отримано з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsntufilo_2013_141_8
- Дубенський, В. (2016). MOM: Понад 260 тисяч мігрантів дісталися Європи морем в 2016 році. Отримано з <https://p.dw.com/p/1JegC>
- Звездная, Т. (2012). Протидія нелегальній міграції: міжнародний досвід. Отримано з <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1262/Zvezdnaya.pdf?sequence=1>
- Массей, Д. (2002). Синтетическая теория международной миграции. Мир в зеркале международной миграции: *Научная серия: международная миграция населения: Россия и современный мир*, 10, 161–174.
- Міжнародна організація з міграції. (2015). Міжнародна термінологія у сфері міграції. Українсько-англійський тлумачний словник. Київ: Бланк-Прес. Отримано з [.default/files/iom_migration_glossary_color_block_press.pdf](https://www.iom.int/sites/default/files/iom_migration_glossary_color_block_press.pdf)
- Римаренко, Ю. (2007). Міжнародне міграційне право: Підручник. Університетський курс. Київ: КНТ.
- Романюк, А. (2007). Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи: Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Aspinall, P. J., Watters, C. (2010). Refugees and Asylum Seekers. A Review from an Equality and Human Rights Perspective. *Equality and Human Rights Commission*. Отримано з https://kar.kent.ac.uk/24337/1/refugees_and_asylum_seekers_research_report.pdf
- Connor, P. (2017). Still in Limbo: About a Million Asylum Seekers Await Word on Whether They Can Call Europe Home. *New Research Center*. Отримано з <http://www.pewglobal.org/2017/09/20/a-million-asylum-seekers-await-word-on-whether-they-can-call-europe-home/>
- Dear, M. (2013). Why Walls Won't Work: Repairing the US-Mexico Divide. Отримано з http://www.huffingtonpost.com/michael-dear/why-walls-wont-work-repair_20120925.html
- Delac'etaz, D., Kominers, S. D., Teytelboym, A. (2016). Refugee Resettlement. *Job Market Paper*. Отримано з <http://www.t8el.com/jmp.pdf>
- Jones, R. (2016). Borders and Walls: Do Barriers Deter Unauthorized Migration? Отримано з <http://www.migrationpolicy.org/article/borders-and-walls-do-barriers-deter-unauthorized-migration>
- Meduza. (2016). Hillary Clinton. Dossier. A Democratic Candidate Almost Surely to Become the President. Отримано з <https://meduza.io/feature/2016/10/24/hillari-klinton-dosie>
- Osborne, S. (2016). The Most Anti-Immigrant Countries in Europe. *The Independent*. Отримано з <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/europe-immigration-most-anti-immigrant-countries-italy-france-germany-uk-a7460301.html>
- Phillips, J. (2011). Asylum Seekers and Refugees: What Are the Facts? Background Note. Отримано з <http://www.aph.gov.au/binaries/library/pubs/bn/sp/asylumfacts.pdf>
- Promises Kept. (2018). Making America Great Again. President Donald J. Trump Accomplishments. Promises Kept. Отримано з <https://www.promiseskept.com/achievement/overview/immigration/#>
- Schmid, A. (2016). Links between Terrorism and Migration. Отримано з <https://www.icct.nl/wp-content/uploads/2016/05/Alex-P.-Schmid-Links-between-Terrorism-and-Migration-1.pdf>
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2011). Smuggling of Migrants. A Global Review and Annotated Bibliography of Recent Publications, New York, UNOV/dm/cms/epl. Отримано з https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Migrant-Smuggling_of_Migrants_A_Global_Review.pdf

REFERENCES

- Aspinall, P. J., Watters, C. (2010). Refugees and asylum seekers. A review from an equality and human rights perspective. *Equality and Human Rights Commission*. Retrieved from https://kar.kent.ac.uk/24337/1/refugees_and_asylum_seekers_research_report.pdf

- Connor, P. (2017). Still in Limbo: About a Million Asylum Seekers Await Word on Whether They Can Call Europe Home. New Research Center. Retrieved from <http://www.pewglobal.org/2017/09/20/a-million-asylum-seekers-await-word-on-whether-they-can-call-europe-home/>
- Dear, M. (2013). Why Walls Won't Work: Repairing the US-Mexico Divide. Retrieved from http://www.huffingtonpost.com/michael-dear/why-walls-wont-work-repai_b_2902953.html
- Delacr'etaz, D., Kominers, S. D., Teytelboym, A. (2016). Refugee Resettlement. Job Market Paper Retrieved from <http://www.t8el.com/jmp.pdf>
- Dubensky, V. (2016). IOM: More than 260,000 migrants got to Europe by sea in 2016. [In Ukrainian]. Retrieved from <https://p.dw.com/p/1JegC>
- Heinrich, D. (2015). Power and helplessness of walls. [In Ukrainian]. Deutsche Welle. Retrieved from <http://dw.com/p/1H26Y>
- Haras, N. (2013). Trends and Socio-Economic Consequences of Illegal Migration in Ukraine. [In Ukrainian]. *Visnyk SevNTU*, 141, 25-30. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsntufilo_2013_141_8
- International Organization for Migration. (2015). International Terminology in the Field of Migration. Ukrainian-English Explanatory Dictionary. [In Ukrainian]. Kyiv: Blank Press. Retrieved from http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_migration_glossary_color_block_press.pdf
- Jones, R. (2016). Borders and Walls: Do Barriers Deter Unauthorized Migration? Retrieved from <http://www.migrationpolicy.org/article/borders-and-walls-do-barriers-deter-unauthorized-migration>
- Massey, D. (2002) Synthetic theory on International Migration. World in the Mirror of International Migration. [In Russian]. *Scientific series: International migration: Russia and the modern world*, 10, 161–174.
- Meduza. (2016). Hillary Clinton. Dossier. A Democratic Candidate Almost Surely to Become the President. Retrieved from <https://meduza.io/feature/2016/10/24/hillari-klinton-dosie>
- Osborne, S. (2016). The Most Anti-Immigrant Countries in Europe. *The Independent*. Retrieved from <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/europe-immigration-most-anti-immigrant-countries-italy-france-germany-uk-a7460301.html>
- Phillips, J. (2011). Asylum Seekers and Refugees: What Are the Facts? Background Note. Retrieved from <http://www.aph.gov.au/binaries/library/pubs/bn/sp/asylumfacts.pdf>
- Promises Kept. (2018). Making America Great Again. President Donald J. Trump Accomplishments. *Promises Kept*. Retrieved from <https://www.promiseskept.com/achievement/overview/immigration/#>
- Romanyuk, A. (2007). Comparative Analysis of Political Institutions in Western Europe: Monograph. [In Ukrainian]. Lviv: Publishing Center of Ivan Franko National University of Lviv.
- Rymarenko, Yu. (2007). International Migration Law: Textbook. University Course. [In Ukrainian]. Kyiv: KNT.
- Schmid, A. (2016). Links between Terrorism and Migration. Retrieved from <https://www.icct.nl/wp-content/uploads/2016/05/Alex-P.-Schmid-Links-between-Terrorism-and-Migration-1.pdf>
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2011). Smuggling of Migrants. A Global Review and Annotated Bibliography of Recent Publications, New York, UNOV/dm/cms/epl. Retrieved from https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Migrant-Smuggling/Smuggling_of_Migrants_A_Global_Review.pdf
- Zvezdnaya, T. (2012). Countering Illegal Migration: International Experience. [In Ukrainian]. Retrieved from <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/1300/1262/Zvezdnaya.pdf?sequence=1>